

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مدیریت تحصیلات تکمیلی

پژوهشکده تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

رشته تاریخ ایران دوره اسلامی

عنوان پایان نامه:

شناسایی و مقوله بندی داده های تاریخ اجتماعی کردستان بر اساس تواریخ

محلی، از ۱۰۰۵ ه.ق تا ۱۳۲۷ ه.ق

استاد راهنما:

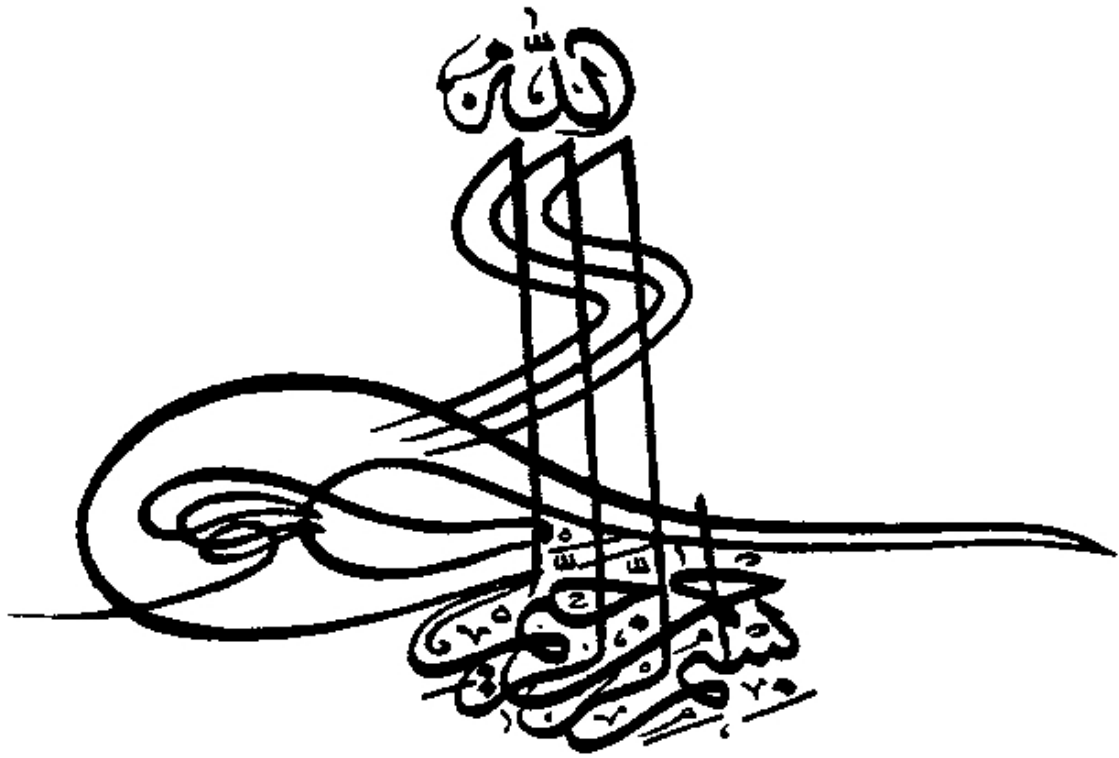
جناب آقای دکتر شهرام یوسفی فر

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر پروین ترکمنی آذر

پژوهشگر: ملک عزیزی

شہریور ماہ ۱۳۹۱

تقدیم به مجریان عدالت و آزادی تاریخ بشریت

چکیده رساله

تحقیق حاضر که به شناسایی و مقوله بندی داده های تاریخ اجتماعی در تواریخ محلی کردستان می پردازد بر آن است داده های تاریخ اجتماعی کردستان را که در تواریخ محلی به صورت پراکنده ثبت شده است ، به روشی نوین داده نگاری و پس از ساماندهی و پردازش آنها در پنج بخش اجتماعی - فرهنگی ، سیاسی ، دینی ، اقتصادی و حقوقی دسته بندی کند. سپس به تحلیل و ارزیابی آماری داده های فراهم آمده پردازد.

منابع دست اول و قدیمی در مورد تاریخ کردستان محدود است اما این کتب علاوه بر ذکر مسائل سیاسی و شرح رویدادهای تاریخی، احوال قشرهای مختلف و روال زندگی و مناسبات اجتماعی ، اقتصادی را نیز بیان کرده اند که در نشان دادن اوضاع اجتماعی و اقتصادی دوره های مختلف تاریخ کردستان حائز اهمیت است.

وجوه اجتماعی و فرهنگی در این منابع از اهمیت زیادی برخوردار است و در آن به مسائلی چون آداب و رسوم ، معماری و اماکن ، نظم و امنیت ، القاب و انساب ، خصایل مردمی و عوامل مهاجرت اشاره شده است.

موقعیت ژئوپولتیکی کردستان باعث شده که این منطقه همیشه در معرض غارت و نا امنی قرار گیرد به همین خاطر نظم و امنیت و شورش و طغیان از مسائل مهم اجتماعی بوده که در تمامی منابع مورد بررسی این پایان نامه مورد توجه مؤلفین قرار گرفته است.

وجوه اقتصادی در برخی از منابع منتخب این پایان نامه مانند حدیقه ناصریه و تحفه ناصری بیشتر از سایر منابع اهمیت داشته و مؤلفین این آثار نکاتی راجع به مالیات و خراج، نرخ و قیمت، ناکارآمدی و رکود اقتصادی و رشد و شکوفایی اقتصادی مطرح کرده اند و در سایر منابع مسائلی در مورد وجوه اقتصادی مطرح گردیده که به قرار زیر است:

نحوه معیشت مردم کردستان تحت تاثیر مناطق جغرافیای محل سکونت شان بوده و با محیطی که در آن زندگی کرده اند رابطه مستقیم داشته است. وضعیت اقتصادی در کردستان در سطح بسیار پایینی بوده و تولیدات کشاورزی و صنعتی در حدی بوده که نیازهای ابتدای مردم را تأمین کرده است .

هر چند وجوه باورهای دینی در بیشتر منابع مورد بررسی این پایان نامه کمتر مورد توجه قرار گرفته و در حدود ۵٪ از کل منابع می باشد اما اطلاعات مهمی راجع به اماکن متبرکه و اعتقاد مردم به قول و فعل مشایخ و همچنین علاقه مردم به اجرای شعایر دینی و ترویج طریقت های تصوف استخراج شده است. علاوه بر این به کارکرد آموزشی و سیاسی اماکن دینی در کردستان نیز اشاره شده، این اماکن معمولاً محلی برای آموزش علم و نیز مکانی برای اعتراض به عملکرد حکومت ها بوده است.

تواریخ محلی کردستان که در این رساله مورد بررسی قرار گرفته اند ، همچنین توانسته اند به مسائل طبقات مختلف جامعه کردستان از جمله طبقه حکام، درباریان، علما، مقامات دینی و سایر طبقات فرودست جامعه چون کشاورزان و کوچ نشینان و بازاریان پردازند.

واژگان کلیدی: زندگی اجتماعی ، کردستان ، وجوه اجتماعی - فرهنگی ، باورهای دینی ، تحلیل آماری ، ، داده های آماری

بر خود لازم می دانم از راهنماییهای خردمندانه جناب آقای دکتر شهرام یوسفی فر استاد راهنمای محترم و همچنین از سرکار خانم دکتر پروین ترکمنی آذر استاد مشاور محترم که در نوشتن این پایان نامه همواره مشوق بنده بودند تقدیر و تشکر نمایم و از تمامی اساتید محترم پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی که در طول تحصیل از محضر مبارکشان کسب فیض نمودم کمال تشکر و امتنان دارم. آرزوی سعادت و بهروزی را از درگاه ایزد منان برای همگی خواستارم.

ضمناً از زحمات بی شائبه جناب آقای محمد حسین محمدی کارشناس محترم بخش تاریخ اجتماعی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی که همواره در تمامی مراحل تحقیق دلسوزانه مشوق و یاری رسان بنده بود نهایت سپاسگذاری را دارم. آرزوی موفقیت و سرافرازی را برایشان مسئلت می نمایم.

در پایان از فداکاری های همسر مهربان و فرزند دلبندم که در این مدت مرا یاری رساندند بسیار سپاسگذارم.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول کلیات تحقیق

مقدمه.....	۲....
موضوع	
تحقیق.....	۴.....
محدوده زمانی و مکانی	
تحقیق.....	۴.....
طرح	
موضوع.....	۴.....
اهمیت و ضرورت موضوع	
تحقیق.....	۵.....
کاربردهای	
تحقیق.....	۶.....
اهداف	
تحقیق.....	۶.....
روش داده-	
نگاری.....	۶.....

روش مقوله بندی داده های گردآوری شده

تحقیق.....۷

روش تحلیل داده های جمع آوری

شده.....۷

مشکلات

تحقیق.....۸

پیشینه

تحقیق.....۹

تعریف

مفاهیم.....۹

سامان تحقیق و شیوه تنظیم

فصول.....۱۰

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل دوم معرفی و بررسی منابع

مفصل

تاریخ

۱- شرفنامه»

کردستان».....۱۳

التواریخ

۲-زبده

سندجی.....۱۶

لب	۳-	تواریخ.....	۱۹
تاریخ	۴-	الاکراد.....	۲۱
امان	۵- حدیقه	الهی.....	۲۴
	۶-	سیرالاکراد.....	۲۷
ومرات	۷- حدیقه	ناصریه	۲۹
		الظفر.....	
تحفه	۸-	ناصری.....	۳۳
سلاطین	۹-	اورامان.....	۳۷

فصل سوم مقوله بندی داده‌های مستخرج از منابع

شرفنامه	اجتماعی	داده‌های	بندی	مقوله	۱-
					بدلیسی.....
					۴۱

۲- مقوله بندی داده‌های اجتماعی زبده التواریخ
سنندجی.....۷۱

۳- مقوله بندی داده‌های اجتماعی لب
تواریخ.....۷۷

۴- مقوله بندی داده‌های اجتماعی تاریخ
الاکراد.....۸۹

فهرست مطالب

عنوان صفحه

۵- مقوله بندی داده‌های اجتماعی حدیقه امان
الهی.....۱۱۰

۶- مقوله بندی داده‌های اجتماعی
سیرالاکراد.....۱۱۸

۷- مقوله بندی داده‌های اجتماعی حدیقه ناصریه و مرآت
الظفر.....۱۳۱

۸- مقوله بندی داده‌های اجتماعی تحفه
ناصری.....۱۶۰

۹- مقوله بندی داده‌های اجتماعی تاریخ سلاطین
اورامان.....۱۸۲

فصل چهارم تحلیل آماری و ارزیابی داده‌ها و مقوله‌های مستخرج از منابع

- ۱- تحلیل و ارزیابی «شرفنامه» تاریخ مفصل
کردستان».....۱۹۵
- ۲- تحلیل و ارزیابی زبده التواریخ
سنندجی.....۲۱۳
- ۳- تحلیل و ارزیابی لب تواریخ
.....۲۲۰
- ۴- تحلیل و ارزیابی تاریخ الاکراد
.....۲۲۷
- ۵- تحلیل و ارزیابی حدیقه امان الهی
.....۲۳۷
- ۶- تحلیل و ارزیابی سیرالاکراد
.....۲۴۲
- ۷- تحلیل و ارزیابی حدیقه ناصریه و مرآت
الظفر.....۲۵۲
- ۸- تحلیل و ارزیابی تحفه ناصری
.....۲۷۲

سلاطین	تاریخ	وارزیابی	تحلیل	۹-
				اورامان.....۲۹۳

فهرست مطالب

صفحه	عنوان

فصل پنجم تحلیل آماری و ارزیابی کلی داده ها و مقوله های تاریخ اجتماعی از منابع

منتخب

									تحلیل مقایسه‌ای مقوله‌های تاریخ اجتماعی مستخرج از منابع منتخب
									۳۰۸.....
									تحلیل مقایسه‌ای مقوله‌های وجوه پنجگانه تاریخ اجتماعی در کل منابع منتخب
									۳۱۰.....
									تحلیل مقایسه‌ای مقوله‌های وجوه پنجگانه تاریخ اجتماعی در هریک از منابع منتخب
									۳۱۲.....
محل	در تواریخ	اجتماعی	فرهنگی -	وجوه	ارزیابی	و	تحلیل	۱-	تحلیل و ارزیابی وجوه فرهنگی - اجتماعی در تواریخ محلی کردستان.....۳۱۴
محل	در تواریخ	مذهبی	وجوه	ارزیابی	و	تحلیل	۲-		تحلیل و ارزیابی وجوه مذهبی در تواریخ محلی کردستان.....۳۱۵
محل	در تواریخ	سیاسی	وجوه	ارزیابی	و	تحلیل	۳-		تحلیل و ارزیابی وجوه سیاسی در تواریخ محلی کردستان.....۳۱۵
محل	در تواریخ	اقتصادی	وجوه	ارزیابی	و	تحلیل	۴-		تحلیل و ارزیابی وجوه اقتصادی در تواریخ محلی کردستان.....۳۱۶
محل	در تواریخ	حقوقی	وجوه	ارزیابی	و	تحلیل	۵-		تحلیل و ارزیابی وجوه حقوقی در تواریخ محلی کردستان.....۳۱۷
گیری							نتیجه		۳۱۸.....

و

منابع

فهرست

۳۲۱.....مآخذ.

فهرست جداول

۱۹۵	جدول شماره ۱) فراوانی داده های مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب شرفنامه
۱۹۶	جدول ۱-۱) فراوانی داده های اجتماعی- فرهنگی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب شرفنامه
۲۰۲	جدول ۱-۲) فراوانی داده های باورهای دینی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب شرفنامه
۲۰۳	جدول ۱-۳) فراوانی داده های سیاسی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب شرفنامه
۲۱۰	جدول ۱-۴) فراوانی داده های اقتصادی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب شرفنامه
۲۱۲	جدول ۱-۵) فراوانی داده های حقوقی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب شرفنامه
۲۱۳	جدول شماره ۲) فراوانی داده های مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب زبده التواریخ
۲۱۴	جدول ۲-۱) فراوانی داده های اجتماعی- فرهنگی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب زبده التواریخ
۲۱۵	جدول ۲-۲) فراوانی داده های مذهبی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب زبده التواریخ
۲۱۶	جدول ۲-۳) فراوانی داده های سیاسی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب زبده التواریخ
۲۱۸	جدول ۲-۴) فراوانی داده های اقتصادی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب زبده التواریخ
۲۱۹	جدول ۲-۵) فراوانی داده های حقوقی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب زبده التواریخ
۲۲۰	جدول شماره ۳) فراوانی داده های مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب لب تواریخ
۲۲۰	جدول ۳-۱) فراوانی داده های اجتماعی- فرهنگی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب لب تواریخ
۲۲۲	جدول ۳-۲) فراوانی داده های باورهای دینی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب لب تواریخ
۲۲۳	جدول ۳-۳) فراوانی داده های سیاسی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب لب تواریخ
۲۲۶	جدول ۳-۴) فراوانی داده های اقتصادی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب لب تواریخ
۲۲۶	جدول ۳-۵) فراوانی داده های حقوقی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب لب تواریخ
۲۲۷	جدول شماره ۴) فراوانی داده های مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ الاکراد
۲۲۸	جدول ۴-۱) فراوانی داده های اجتماعی- فرهنگی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ الاکراد
۲۳۰	جدول ۴-۲) فراوانی داده های باورهای دینی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ الاکراد
۲۳۱	جدول ۴-۳) فراوانی داده های سیاسی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ الاکراد
۲۳۵	جدول ۴-۴) فراوانی داده های اقتصادی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ الاکراد
۲۳۶	جدول ۴-۵) فراوانی داده های حقوقی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ الاکراد
۲۳۷	جدول شماره ۵) فراوانی داده های مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب حدیقه امان اللهی
۲۳۸	جدول ۵-۱) فراوانی داده های اجتماعی- فرهنگی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب حدیقه امان اللهی
۲۳۹	جدول ۵-۲) فراوانی داده های باورهای دینی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب حدیقه امان اللهی
۲۴۱	جدول ۵-۳) فراوانی داده های سیاسی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب حدیقه امان اللهی
۲۴۲	جدول شماره ۶) فراوانی داده های مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب سیرالاکراد

۲۴۳	جدول ۶-۱) فراوانی داده های اجتماعی- فرهنگی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب سیرالاکراد
۲۴۶	جدول ۶-۲) فراوانی داده های باورهای دینی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب سیرالاکراد
۲۴۷	جدول ۶-۳) فراوانی داده های سیاسی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب سیرالاکراد
۲۵۰	جدول ۶-۴) فراوانی داده های اقتصادی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب سیرالاکراد
۲۵۱	جدول ۶-۵) فراوانی داده های حقوقی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب سیرالاکراد
۲۵۲	جدول شماره ۷) فراوانی داده های مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب حدیقه ناصریه و مرآت الظفر
۲۵۳	جدول ۷-۱) فراوانی داده های اجتماعی- فرهنگی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب حدیقه ناصریه و مرآت الظفر
۲۵۹	جدول ۷-۲) فراوانی داده های باورهای دینی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب حدیقه ناصریه و مرآت الظفر
۲۶۱	جدول ۷-۳) فراوانی داده های سیاسی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب حدیقه ناصریه و مرآت الظفر
۲۶۸	جدول ۷-۴) فراوانی داده های اقتصادی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب حدیقه ناصریه و مرآت الظفر
۲۷۱	جدول ۷-۵) فراوانی داده های حقوقی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب حدیقه ناصریه و مرآت الظفر
۲۷۲	جدول شماره ۸) فراوانی داده های مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تحفه ناصری
۲۷۳	جدول ۸-۱) فراوانی داده های اجتماعی- فرهنگی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تحفه ناصری
۲۷۹	جدول ۸-۲) فراوانی داده های باورهای دینی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تحفه ناصری
۲۸۲	جدول ۸-۳) فراوانی داده های سیاسی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تحفه ناصری
۲۸۷	جدول ۸-۴) فراوانی داده های اقتصادی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تحفه ناصری
۲۹۱	جدول ۸-۵) فراوانی داده های حقوقی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تحفه ناصری
۲۹۳	جدول شماره ۹) فراوانی داده های مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ سلاطین اورامان
۲۹۳	جدول ۹-۱) فراوانی داده های اجتماعی- فرهنگی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ سلاطین هورامان
۲۹۸	جدول ۹-۲) فراوانی داده های باورهای دینی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ سلاطین هورامان
۲۹۹	جدول ۹-۳) فراوانی داده های سیاسی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ سلاطین هورامان
۳۰۳	جدول ۹-۴) فراوانی داده های اقتصادی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ سلاطین هورامان
۳۰۵	جدول ۹-۵) فراوانی داده های حقوقی مرتبط با زندگی اجتماعی در کتاب تاریخ سلاطین هورامان
۳۰۸	جدول مقایسه ای شماره ۱۰) فراوانی داده های مرتبط با زندگی اجتماعی در منابع منتخب
۳۱۰	جدول شماره ۱۱) فراوانی داده های وجوه پنجگانه مرتبط با زندگی اجتماعی در کل منابع منتخب
۳۱۲	جدول شماره ۱۲) فراوانی داده های وجوه پنجگانه مرتبط با زندگی اجتماعی در هر یک از منابع منتخب

Abstract

The present survey which intends to recognize and categorize the data of social history in the local histories of Kurdistan tries to classify the data of social history in the local histories of Kurdistan in a modern method of data recording which have been recorded in a scattered way, and after organization and processing them in five parts including social, cultural, political, religious, economical and legal and then intends to analyze and evaluate the gathered statistical data.

The first hand and old resources about Kurdistan history is limited but in addition to mentioning the political problems and historical events, these books have declared the situation of different classes, life routines and social and economic occasions which is important showing the social and economic conditions of different eras of Kurdistan history.

The social and cultural aspects in these sources is of high importance and subjects like ceremonies, architecture and places, order and security, titles and descents, peoples' characters and migration factors have been referred to in it.

Geopolitical situation of Kurdistan has always caused this region to be exposed to plunder and insecurity, for this reason order and security, rebellion and upheaval is among the important social subjects which have attracted authors in all sources of this thesis.

The economic aspects in some of these selected sources of this thesis like Hadighaya Nasirya and Tohfaya Nasiry are more important than other sources and authors in these books have set forth points regarding taxes and tributes, price and cost, inefficiency and economic stagnation, growth and development and problems about economic aspects in other sources have been set forth as following:

Geographic regions of Kurdistan people have affected the living manner of them and have had a direct relationship with their living environment. Economic conditions in Kurdistan have been in a low level and agricultural and industrial products have been in a level that satisfies the basic needs of people.

Although aspects of religious beliefs in most of the considered sources of this thesis have been considered less than other aspects and is about 5% of the total sources, important information about holy places and peoples' beliefs in speech and behavior of sheikhs and also people's interest in the performance of religious ceremonies and

propagate Sufi religious ways have been extracted. In addition, educational and political functions of religious places in Kurdistan have been referred to as well. These places have usually been a place for teaching science and objection to the function of governments.

The local histories of Kurdistan which have been considered in this thesis have been able to deal with the problems of different classes of Kurdistan society including governors, scientists, religious officials and other low level classes of society like farmers and emigrants and traders.

Key words: social life, Kurdistan, social and cultural aspects, religious beliefs, statistical analysis...

Ministry of science, research & technology

Institute for Humanities & Cultural Studies

Postgraduate studies management

Faculty of history

Ph .D/MA. Thesis

Title of the Thesis

Data- processing and categorization of social kurdestan history
according to local histories

Supervisor:

Dr shahram yoosfifar.

Advisor:

Dr parvin torkamani azar

By

Malek azizi

September 2012

